

ความแตกต่างทางภาษาและลีลาโวหารของปาฏิโมกข์กับคถาธรรมบท

ในสุตตปิฎกมีสำนวนภาษาอยู่สองประเภท คือสำนวนภาษาซึ่งเป็นพุทธบัญญัติ หรือวินัยบัญญัติ ซึ่งเรียกว่า ปาฏิโมกข์ อันเป็นบทกำหนดลักษณะความผิดและบทลงโทษแก่ภิกษุ ภิกษุณี ผู้ประพฤติมิชอบ กับสำนวนภาษาที่ใช้แสดง เหตุที่มาของวินัยบัญญัติตลอดจนบทอธิบายคำและความหมายในวินัยบัญญัตินั้น ซึ่งเรียกว่าอรรถกถา ในชั้นมปัทฐกถาก็คงเหมือนกัน มีคถาธรรมบทซึ่งเป็นบทร้อยกรองแสดงหลักธรรมในพุทธศาสนา กับอรรถกถาแสดงเหตุที่มาของการตรัสคถาธรรมบทนั้น ตลอดจนอธิบายศัพท์และความหมายของคถาธรรมบทนั้นด้วย ในบทนี้จะกล่าวถึงความแตกต่างทางภาษาและลีลาโวหารของวินัยบัญญัติกับคถาธรรมบท ซึ่งถือกันว่าเป็นพุทธพจน์ด้วยกัน และเป็นภาษารุ่นเก่า คือมาจากพระไตรปิฎกด้วยกัน ส่วนลักษณะเฉพาะของอรรถกถาของปาฏิโมกข์และของคถาธรรมบท จะนำไปกล่าวในบทที่ ๔ และบทที่ ๕ ต่อไป ในบทนี้จะกล่าวถึงความแตกต่างของภาษาและลีลาโวหารในปาฏิโมกข์และคถาธรรมบทก่อน ตามลำดับหัวข้อดังนี้

ความแตกต่างจากระบบเสียง

ไม่ปรากฏมีความแตกต่างใด ๆ ในเรื่องอักษรวินัยในคัมภีร์ทั้งสอง นอกจากเรื่องสนธิดังต่อไปนี้

ก. สนธิในปาฏิโมกข์

ปาฏิโมกข์เขียนเป็นร้อยแก้วใช้สนธิง่าย ๆ ไม่ซับซ้อนและยากแก่การเข้าใจแต่ประการใด เช่น

"อญปิ ... อสฺวาโสติ" (ส. ๑ . ๘๒) "แม่ภิกษุนี้ ...หาสังวาสมิได้" ในข้อความนี้มีการสนธิ "อญ" กับ "อปิ" และ "อสฺวาโส" กับ "อิติ"

"โจโรลี พาโลลี ..." (ส. ๑ . ๘๓) "เจ้าเป็นโจร...เจ้าเป็นพาล" ในข้อความนี้มีการสนธิ "โจโร" กับ "อลี" และ "พาโล" กับ "อลี"

"ตตุถายั สมโย" (ส. ๒ . ๓๑๕) "สมัยในเรื่องนั้นมีดังนี้" ในข้อความนี้มีการสนธิ "ตตุถ" กับ "อัย" เป็นต้น

ข. สนธิในกาถารวมบท

ในกาถารวมบทมีสนธิทุกประเภท เพราะกาถารวมบทเป็นร้อยกรอง ข้อความใดที่มีจำนวนพยางค์เกินบาทของคาถาก็ต้องตัดลงให้มีจำนวนคำพอดี ในที่ที่ต้องการครุ ลหุ ก็จำเป็นต้องทำเสียงที่มีโทษครุ ลหุ ให้เป็นครุ ลหุ บาทใดที่มีเสียงไม่ครบตามลักษณะของฉันทนั้น ๆ แม้จะมีข้อความสมบูรณ์แล้วก็อาจต้องเพิ่มเสียงอื่นเข้ามาเพื่อให้เต็มตามลักษณะของฉันทนั้น ๆ กาถารวมบทจึงเต็มไปด้วยสนธิ ทั้งสนธิธรรมดาและสนธิที่อาจมีปัญหาในการตีความ กังจะแยกออกอธิบาย กังต่อไปนี้

๑. สนธิที่ทำให้มีปัญหาในการตีความ หมายถึงสนธิของคำ โว กับ อิม และ โย กับ อธิ จึงได้รูปว่า โสมี และ โยธ ในตัวอย่างข้างล่างนี้

"โสมี โลกั ปกาเสติ" (ธ. ๖ . ๑๐๒) "เขายังโลกนี้ให้สว่าง"

"โสมี" แยกเป็น "โส - อิม" พ้องกับคำว่า "โสมี" ซึ่งเป็นชื่อเทวดา

"โยธ ทิฆั วา รฐัสสิ วา... โลกเ อทินัน นาทิยติ" (ธ. ๘ . ๑๔๖)

"ผู้ใดในโลกนี้ไม่หิบบของที่เขาไม่ให้ไม่ว่าสิ้นหรือยาว..." "โยธ" แยกเป็น "โย - อธิ" ซึ่งพ้องกับคำว่า "โยธ" "ถูกอนันกรบ"

สนธินามกับกริยา "อลี" ปกติจะลบ อ เสมอไม่ว่ามหน้าจะเป็นสระอะไร เช่น พยตุโต - อลี เป็น พยตุโตลี, เมธาวิ - อลี เป็น เมธาวิลี (ส. ๒ . ๑๓๕) กริยา "อลี" ไม่ปรากฏอยู่โดยอิสระโดยไม่สนธิในสุดทวิภังค์ แต่มีมปทวิภังค์อาจเห็นเค้าของคำ "อลี" หรือมี "อลี" เรียงไว้โดยอิสระไม่ตองสนธิกับบทใดก็ได้ เช่น อูว์ - อลี เป็น อูว์ลี (ธ. ๘ . ๕) "อูว์ อรหา วา อลี อรหตุตมอญั สมาเป็นโน" (ธ . ๘ . ๕๕) "ท่านเป็นพระอรหันต์ หรือเป็นผู้บรรลุมรรค" เป็นต้น

๒. สนธิที่มีลักษณะเหมือนคำใช้ของต้นสกฤต เช่น

"โส พราหมโณ โส สนโณ ส ภิภูษุ" (ธ. ๕ . ๗๘) "เขาเป็นพราหมณ์ เขาเป็นสมณะ เขาเป็นภิกษุ" และ "เอส ฐโม สนุคโน" (ธ. ๑ . ๔๘) "ธรรมนี้เป็นของเก่า"

"ส" และ "เอส" อาจมองไค้สองแง่ แง่หนึ่งเป็นลักษณะของฉันทองการลหุ อีกแง่หนึ่งเป็นสนธิตามกฎเกณฑ์ต้นสกฤต ("สสุ ภิกษุ" เป็น "ส ภิกษุ" และ "เอสสุ ธรรมสุ" เป็น "เอส ธรรม")

๓. สนธิซึ่งยากแก่การเข้าใจ เพื่อความสละสลวยของบทร้อยกรองทำให้ของเข้าสนธิ บางที่สนธินั้นก็ยากที่จะเข้าใจหากไม่มีคำหรือข้อความอื่นเป็นเครื่องบอก เช่น

"อนุชฎโต อย โลโก ตฺนุเกตุ วิปฺสฺสตี" (ธ. ๖ . ๔๔) "โลกนี้มีคน น้อยคนในโลกนี้จะเห็นแจ้ง"

"ตฺนุเกตุ" แยกเป็น ตฺนุโก - เกตุ

"อตฺถิ ทิวา ปิยฺจฺจาทิ ปิเทตฺตฺนุโยคินิ" (ธ. ๖ . ๑๔๐) "ผู้ที่ยึดมั่นในสิ่งที่น่ารักละประโยชน์เสีย แล้วมาริษยาผู้ที่ปฏิบัติตนดีทั้งหลาย"

"ปิเทตฺตฺนุโยคินิ" แยกเป็น ปิเทติ - อตฺตฺนุโยคินิ

๔. สนธิเพื่อประโยชน์แก่ฉันทลักษณ์โดยกรง หมายถึงคำซึ่งปกติจะใช้รูปหนึ่ง แต่ฉันทลักษณ์บังคับให้จำเป็นใช้อีกอย่างหนึ่ง เช่น

"ยถุ โส ชายตี ธีโร คํ กุลํ สุขเมชฺชิ" (ธ. ๖ . ๑๑๗)

"ปราชญ์เกิดในตระกูลใด ตระกูลนั้นประสบสุข) "ชายตี" ตามปกติต้องใช้ "ชายติ" แต่ที่หะเป็น "ชายตี" เพราะต้องการกร

"ทิมฺมชฺชาน โสจฺจติ ..." (ธ. ๖ . ๑๓๗) "เขายอมโศกตลอดกาลนาน"

"อชฺชาน" เป็นหุคิยาริภคฺติ ปกติต้องเป็น "อชฺชาน" ในที่นี้ต้องการลหุ

ลักษณะพิเศษในเรื่องสนธิดังกล่าวมานี้พบได้คำขึ้นในคถาธรรมบท แต่ไม่พบในปาฏิโมกข์เลย

ความแตกต่างคำระบบคำ

เมื่อได้ศึกษาอย่างละเอียดแล้วผู้วิจัยพบว่าปาฏิโมกข์ และคถาธรรมบทมีระบบคำที่แตกต่างกันในคำต่าง ๆ คือ การสร้างคำนาม สิ่งของคำนาม การแจกวิภัติ การเลือกใช้คำ กริยา และการแจกรูปกริยา การเลือกใช้คำกริยา และอภัยยะ ดังจะกล่าวถึงตามลำดับดังนี้

ก. การสร้างนาม

ในการสร้างคำนาม กิตกและสมาสของทั้งสองคัมภีร์ ไม่มีความแตกต่างกัน มีความแตกต่างกันบ้างเล็กน้อยในเรื่องกัทธิต คือภาวกัทธิตในปาฏิโมกข์เลือกใช้ ชูตน และ ชูตปัจจัย เช่น "ชายชูตน" ความเป็นภรรยา "ชารชูตน" ความเป็นชายชู (ส. ๑ . ๒๕๖) "สญฺจริชูต" ความเป็นพ่อสื่อ (ส. ๑ . ๒๕๖) ส่วนในคถาธรรมบทใช้ตปัจจัย เช่น "สหายตา" (ธ. ๗ . ๑๖๒) "ความเป็นสหาย" "ชฺวิตา" ความเป็นสอง, "สามญฺจตา" ภาวะที่ควรแก้สมณะ (ธ. ๗ . ๑๖๕) เป็นต้น

กัทธิตประเภทอื่นนอกจากภาวกัทธิตไม่มีความแตกต่างกันแต่อย่างใด

ข. สิ่งของคำ

ในปาฏิโมกข์สิ่งของคำปรากฏเหมือนภาษาบาลีทั่วไป แต่ในคถาธรรมบทมีคำบางคำซึ่งโดยปกติใช้เป็นสิ่งหนึ่ง แต่กลับใช้เป็นอีกสิ่งหนึ่งผิดจากที่ปรากฏโดยทั่วไป เช่น คำว่า "ทุชฺช" ปกติเป็นนปฺสกลิงค์ แต่ในคถาธรรมบทใช้เป็นปฺลึงค์ก็มี เช่น "อกุญฺจนํ นานุปตฺนฺติ ทุชฺชา" (ธ. ๖ . ๑๖๓) "ทุชฺชํทงฺหลายยอมนตฺตตามนุคฺคทํไม่มีอะไร" คำว่า "ฉร" (เรื่อน) ปกติเป็นนปฺสกลิงค์ แต่ในคถาธรรมบทใช้เป็นปฺลึงค์ก็มี เช่น "อนุญฺฐานมลา ชฺร" (ธ. ๗ . ๑๔) "เรื่อนทงฺหลายมีการไม่หมั่นเป็นมตฺทิน" "ชฺรุม" ปกติเป็นปฺลึงค์ แต่ในคถาธรรมบทใช้เป็นนปฺสกลิงค์ก็มี เช่น "เอวํ ชฺรุมานิ สฺชฺวาน วิปฺสตีทฺนฺติ" (ธ. ๘ . ๔๕) "บัณฑิตพงฺชฺรุมอยางนี้แล้วยอมดวงใส" เป็นต้น

ค. การแจกวิภัติ

ในปาลิโมกข์กับคถาธรรมบท มีการแจกวิภัติแตกต่างกันอยู่บ้าง คือ

๑. การแจกวิภัติในแบบเฉพาะของภาษาบาลี ความนิยมในการแจกวิภัติ อี, อี และ อุ, อุ การันต์ ในปุ่ลิงค์และนปุ่สกลิงค์ฉัฎฐีวิภัติ โดยทั่วไปในภาษาบาลีแจกได้เป็นสอง-แบบ เช่น เสฏฐิสฺส, เสฏฐิโน หรือ มชฺฐิสฺส, มชฺฐิโน เป็นต้น (รูปหลังตรงกับ "นสฺ" ในสันสกฤต) ปาลิโมกข์ใช้รูปแรกอย่างเดี่ยวไม่ใช้รูปหลังเลย เช่น

"โย ปน ภิกขุ ภิกขุสฺส กุปีโต ..." (ส. ๒ . ๔๕๕) "กัภิกษุโกโกธ ภิกษุ ..."

"น สุตตปฺปานิสฺส อคฺคิธานิสฺส ชมฺมํ เทเสสฺสามิ ..." (ส. ๒ . ๕๖๐) "เราจะไม่แสดงธรรมแก่คนไม่ป่วยที่ถือศัสตรา" เป็นต้น

คถาธรรมบทมีใช้ทั้งสองรูปปะปนกันไป

๒. การแจกวิภัติที่อาจจะเทียบกับรูปสันสกฤตได้ ในคถาธรรมบทซึ่งเป็นร้อยกรอง มีการแจกวิภัติทั้งแบบที่เป็นแบบเฉพาะของภาษาบาลี และแบบที่คล้ายคลึงกับสันสกฤต เช่น พาคำที่ภาษาบาลีเป็น อี แต่สันสกฤตเป็น อิฐ ตัวอย่างเช่น เสฏฐิ กับ เสฎฐฺนิฐฺ ซึ่งในคถาธรรมบทนำแบบของสันสกฤตมาใช้มาก เช่น

"ยํ ปสฺเส วชฺชทสฺสินํ" (ธ. ๔ . ๓) "พึงเห็นผู้ใดว่าเป็นผู้ชี้โทษ"

วชฺชทสฺสินํ แจกรูป พุคฺคิยาวิภัติ เอกพจน์ ปุ่ลิงค์ อีกรูปหนึ่งคือ วชฺชทสฺสี

"เวริเนสุ อเวริโน" (ธ. ๖ . ๑๒๒) "เป็นผู้ไม่มีเวรในหมู่ผู้มีเวร"

"เวริเนสุ" แจกรูปสัต์คมีวิภัติปุ่ลิงค์อีกรูปหนึ่งคือ "เวริสฺ" ตรงกับสันสกฤต "ไวริษฺ" ส่วน "อเวริโน" เป็น ปฐมาวิภัติพหูพจน์ปุ่ลิงค์ ตรงกับสันสกฤต "อไวริชฺ" ในที่นี้ใช้ "เวริเนสุ" เพื่อต้องการพยางค์หนู (-ริ-) และต้องการเพิ่มพยางค์จาก "เวริสฺ" เป็น "เวริเนสุ" เพื่อให้ครบคณะฉันท์ "อเวริโน" ก็เช่นกัน

^๑ ตรงกับสันสกฤต "เสฎฐฺนิฐฺ"

^๒ ตรงกับสันสกฤต "มชฺฐนฺธ"

ศัพท์ที่ลงท้ายด้วย "ตเว" ซึ่งเป็นเจตคติวิภัติของอุกการณ์ในสันสกฤต เช่น "मारुच्यं ปทาตเว" "เพื่อการละบวงมาร" (ธ. ๒ . ๑๒๑) และ "गुह्यं เนตเว" "เพื่อการนำไปในภพไหน ๆ" (ธ. ๖ . ๖๗) ถ้าพิจารณาจากการแจกรูปทางสันสกฤต ก็เป็นเจตคติวิภัติของอุกการณ์นั่นเอง ไม่ใช่ "ตเวปัจจย" ในกริยาภิกถ

"ปรัพฺยา เอกรชฺเชน" (ธ. ๖ . ๖๑) "ความเป็นราชาของคเถียวแห่งปรัพฺย" "ปรัพฺยา" แจกเป็น อีการันต์ เอกพจน์ อิตถิลิงค์ อีกรูปหนึ่งคือ "ปรัวียา" ในที่นี้ต้องการลดพยางค์ และต้องการพยางค์กร ๑ พยางค์ ตรงกับสันสกฤต "ปฤถวยาสุ"

"สนฺโต หเว สฺพฺภี ปเวทยนฺติ" (ธ. ๕ . ๑๑๕) "สัตว์บุรุษทั้งหลายยอมสนทนากับสัตว์บุรุษ" สฺพฺภี ตรงกับสันสกฤต สรวภิส

ลักษณะดังกล่าวจะพบบ่อยในคถาธรรมบท แต่จะไม่พบในปาฏิโมกข์เลย

ง. การเลือกใช้คำนาม

ความแตกต่างอีกประการหนึ่งซึ่งพบในคัมภีร์ทั้งสอง คือการเลือกใช้คำที่ต่างกันซึ่งมีความหมายอย่างเดียวกัน แบ่งออกเป็น ๒ ชนิด คือ

๑. คำนาม คำว่า "หญิง" ในปาฏิโมกข์ใช้คำว่า "มาตุคาม" ตลอด จะมีใช้ "อิตถี" อยู่เพียงคำเดียวในรูปสมาส คือ "อิตถิมตี" และใช้โดยไม่ใส่สมาสอีกคำเดียวเช่นกัน คือ "อิตถิยา" (ส. ๑ . ๒๔๖) นอกนั้นใช้มาตุคามทั้งหมด เช่น

"มาตุคาเมน สฺหฺริ กายสฺสจฺจํ สฺมาปชฺเชยฺย" (ส. ๑ . ๒๔๕) "ภิกษุถึงความเคล้าคลึงกับหญิง"

ส่วนในคถาธรรมบทใช้ "อิตถี" อย่างเดียวไม่ใช้มาตุคามเลย เช่น

"มฺลิตฺถิยา" พุจฺจริทํ" (ธ. ๗ . ๑๖) "ความประพฤติก้าวเป็นมลทินของหญิง" (มฺลิตฺถิยา แยกเป็น มล - อิตถิยา)

คำว่า "ปัสสวระ, อุจฺจวระ" คถาธรรมบทใช้ "มฺจฺจ" และ "กรีส" ตามลำดับ

ส่วนในปาฏิโมกข์ใช้ "ปัสสาว" และ "อุจจาร" ตามลำดับ เช่น

"กิเมวิทํ มุตฺตกรีสปฺพณฺ" (ธ. ๖ . ๖๙) "ร่างนี้เต็มไปด้วยปัสสาวะและอุจจาระ"

"อุจฺจาโร วา ปัสสาโว วา ..." (ส. ๓ . ๒๖๖) "อุจจาระหรือ - ปัสสาวะ ..."

๒. กริยาภิกตฺก ปาฏิโมกข์ไม่นิยมใช้กริยาภิกตฺกเป็นกริยาสำคัญของประโยค ยกเว้นแต่ในเสขียกัณฑ์ ซึ่งใช้ "อนนียปัจจย" เป็นกริยาสำคัญในประโยค เช่น "นาทิมหนุคํ กพฺพํ กริสฺสามีติ สิฏฺษา กรณียา" (ส. ๒ . ๕๔๕) "พึงทำการศึกษาวาเราจะไม่ทำคำชั่วใหญ่เกินไป"

กริยาภิกตฺกที่ใช้ "อนนียปัจจย" เป็นกริยาสำคัญในประโยคมีเพียง "กรณียา" คำเดียวแต่ใช้ ๙๕ ครั้ง (๙๕ สิกขาบท) เป็นกรรมวาจกทั้งหมด นอกนั้นใช้ "ตพฺพปัจจย" บ้าง เช่น

"อญฺุปฺหริเต ลฺลิตฺเตน อริฏฺฐาตพฺพํ" (ส. ๒ . ๒๖๑) "ยืนในที่ไม่มีของเขี้ยวแล้วจึงอธิษฐาน" (ภาววาจก)

"เชว ภาคา ... อาทาตพฺพา" (ส. ๒ . ๖๔) "พึงถือเอาไม้สองส่วน ..." (กรรมวาจก)

ค หรือ น ปัจจย มีใช้บ้าง เช่น

"อญฺุปี ภิกฺขุณี ... ฆมฺมํ อาปฺนฺนา สฺงฆาติเสสฺ" (ส. ๓ . ๓๑) "แม่ภิกษุณีรูปนี้ก็ต้องอาบัติสังฆาติเสส" เป็นต้น

ส่วนในคาถาธรรมบทกลับตรงกันข้าม คือไม่มีกริยาภิกตฺกที่ประกอบด้วย "อนนีย" หรือ "ตพฺพปัจจย" ใช้เป็นกริยาสำคัญในประโยคเลย แต่มี คปัจจย ใช้เป็นกริยาสำคัญอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น

"พฺรหฺมฺนาปี ปสฺสีโต" (ธ. ๖ . ๑๙๐) "เขาแม่พรหมก็สรรเสริญ"

"ยาวนฺุเตจฺจ สมาคตา" (ธ. ๘ . ๖) "ท่านมาประชุมที่นี้อยู่ครบใจ"

เป็นต้น

อนึ่ง ในคาถาธรรมบทมีการใช้คายปัจจยแทนตพฺพปัจจย เช่น

"อลลฐฐิตาเย ลลฐฐนุติ ลลฐฐิตาเย น ลลฐฐเว" (ธ. ๗ . ๑๓๖) "พวกเขาได้แต่อายุในสิ่งที่ไม่ควรอายุ ไม่อายุในสิ่งที่ควรอายุ" เป็นต้น

จ. กริยาอาชยาคและการแจกรูป

ภาษาในปาฏิโมกข์กับภาษาในคถาธรรมบท มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนในเรื่องกริยาอาชยาค ดังนี้

๑. ประเภทของกริยาที่ใช้ เพราะปาฏิโมกข์เป็นวินัยบัญญัติ ซึ่งมีข้อความกำหนดเงื่อนไข บอกลักษณะความผิด จึงมีการใช้กริยาอาชยาคหมวดสัทคมี่ เช่น

"โฆ ปน ภิดชฺช ภิดชฺชํ กุปีโต อนนฺตมโน สงฺฆกา วิหารา นินฺนุชฺชเยยฺย วา นินฺนุชฺชปาเปยฺย วา ปาจิตฺตีย์ วา ปาจิตฺตีย์" (ส. ๒ . ๒๕๔) "ก็ภิกษุใดโกรธภิกษุซัดใจ นุคคราเองก็ดี หรือให้ผู้อื่นนุคคราก็ดีจากวิหารของสงฆ์ เป็นปาจิตตีย์"

เว้นแต่เสขิยกัณฑ์ นอกนั้นจะใช้กริยาบอกตักกิมาลาเป็นกริยาสำคัญของประโยคทั้งสิ้นกริยาอื่น ๆ อาจมีเป็นส่วนประกอบบ้างในบางสิกขาบท เช่น กริยาบอกปัจจุบันกาล (วัตตมานา) กริยาบอกอดีตกาล (ปโรกขา, อชชัตถนี) และกริยาบอกอนาคตกาล (ภวิสสันติ) มีใช้บ้าง - ประปราย

ส่วนในคถาธรรมบทซึ่งเป็นธรรมบัญญัติ กำหนดหลักธรรมซึ่งถือเอาความจริงเป็นที่ตั้ง คั้งนั้นจึงใช้กริยาบอกปัจจุบันกาล (วัตตมานา) เป็นส่วนใหญ่ (วัตตมานา บอกกริยาที่กำลังกระทำอยู่หรือที่เป็นความจริงตลอดไป) เช่น

"น ทิ เวเรน เวรานิ สมฺมุตฺตี กุทาจนํ
อเวเรน จ สมฺมุตฺติ เอต ฐมฺโม สนนฺตโน"

(ธ. ๑ . ๔๔)

"ไม่ว่าสมัยไหนในโลกนี้ เวรย่อมไม่ระงับด้วยเวรเลย แต่จะระงับได้ด้วยความไม่จองเวร ธรรมนี้เป็นของเก่า"

Geiger, Pali Literature, p. 224

กริยาประเภทอื่นก็มีไวยาบางประปราย แต่มีข้อสังเกตว่ากริยาบอกอนาคตของอดีต (กาลาติปัตติ) ซึ่งเป็นกริยากำหนดเงื่อนไขที่เป็นไปไม่ได้ ไม่มีใช้ในปาฏิโมกข์และคาถาธรรมบทเลย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าข้อความในคัมภีร์ทั้งสองนี้เป็นวินัยบัญญัติและธรรมบัญญัติ ไม่อำนวยให้ใช้กริยาชนิดนี้ได้

๒. บทที่ใช้ ในปาฏิโมกข์ใช้ปรัสสมทอย่างเดียว ไม่ใช่อัตตโนบทเลย เช่น "โย ปน ภิกขุ เมถุนํ ฌมฺมิ ปภิเสเวyy ปารราชิกโก โหติ อสฺวาโส" (ส. ๑ . ๓๗) "ก็ภิกษุใดเสพเมถุนธรรม (ภิกษุนั้น) เป็นปราชิกหาสังวาสมิได้" ส่วนในคาถาธรรมบทใช้ปรัสสมทเป็นส่วนมาก แต่ก็มีใช้อัตตโนบทด้วย แม้จะไม่ได้ใช้มากก็ยังพบได้เป็นบางครั้ง เช่น

"สุขกามานิ ภูตานิ โย ทนฺนเต น หีสติ
 อุตฺตโน สุขเมสาโน เปจฺจ โส ลภเต สุขํ" (ธ. ๕ . ๔๕)
 "สํวทํหลายตองการความสุข ผู้ใดไม่ใช้ที่นี้ตั้งแก่สัตว์
 แสงหาความสุขเพื่อคน ดวงลับไปแล้วจะได้รับความสุข"

๓. วาทที่ใช้ ในปาฏิโมกข์มีอยู่สองวาทเท่านั้น คือกรรตุวาท กับ เหตุกรรตุวาท ไม่มีการใช้วาทอื่นนอกนี้ เช่น

"โย ปน ภิกขุ รัตนํ ... อุตฺตมฺเหyy วา อุตฺตมฺหาเปyy วา..." (ส. ๒ . ๔๕๐) "ภิกษุใดเก็บเองหรือให้เก็บรัตนะไว้..."

ส่วนในคาถาธรรมบทส่วนใหญ่จะเป็นกรรตุวาทมีกรรมวาท หรือเหตุกรรตุวาทบ้างไม่มากนัก เช่น

"ปญฺญา ย มถฺกํ อลฺโส น วิญฺหติ" (ธ. ๗ . ๖๖) "คนเกียจคร้านยอมไม่พบหนทางแห่งปัญญา" (กรรตุวาท)

"อุตฺตทฺตฺถิ ปรตฺถเณ พหฺนฺนาปิ น หาปฺเป" (ธ. ๖ . ๒๗) "บุคคลไม่ควรยังประโยชน์คนให้เสื่อมไปเพราะประโยชน์ของคนอื่นแถมมาก" (เหตุกรรตุวาท)

"ฌมฺมสุตฺตํ กุจฺจโต เมธาวิ ฌมฺมจฺจโรตฺติ ปวฺจจติ" (ธ. ๗ . ๔๓) "ผู้มีปัญญาอันธรรมคุ้มครองถูกเรียกว่าผู้ตั้งอยู่ในธรรม" (กรรมวาท)

ในคาถาธรรมบทมีการใช้กรรตุวาทมากที่สุด รองลงมาเป็นกรรมวาทและ

เหตุกรรตุวาทจากตามลำดับ ส่วนในป्राणिโมक्षมีกรรตุวาทมากที่สุดเช่นกัน มีเหตุกรรตุวาท
รองลงมา เหตุกรรมวาทและภาววาทไม่ปรากฏมีในคัมภีร์ทั้งสอง

๔. กริยาที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับสันสกฤต ในป्राणिโมक्षไม่มีกริยาคำใดที่มีลักษณะ
หรือรูปคำคล้ายคลึงกับสันสกฤต แต่ในคาถาธรรมบทมีกริยาที่มีรูปคล้ายคลึงกับสันสกฤตอยู่มาก
เช่น

"อูปมตฺตา น มียฺนฺติ" (ธ. ๒ . ๖๖) "ผู้ไม่ประมาทยอมไม่ตาย" คำว่า
"มียฺนฺติ" โดยปกติบาลีใช้ "มรฺนฺติ" สันสกฤตใช้ "มฺริยन्ते" บาลีไม่นิยมอักษรควบ และอັตโน
บท จึงใช้เป็น "มียฺนฺติ"

"สุมฺรฺติ นาควนฺสูสฺ กุญฺชโร" (ธ. ๓ . ๑๔๔) "ช่างยอมระลึกลงป่านาควัน"
คำว่า "สุมฺรฺติ" จากสฺรฺชฺตฺยฺกฺติบาลีใช้ "สฺรฺติ" สันสกฤตจาก สฺมฺรฺชฺตฺยฺกฺติ มีรูปเป็น "สุมฺรฺติ"
บาลีไม่นิยมพยัญชนะคู่ จึงแยกเสียงออกเป็น "สุมฺรฺติ" เป็นต้น

๕. กริยาที่มีลักษณะเหมือนภาษาปรากฤตอื่นทั่วไป ในกริยาบอภอนาคกกาลบุรุษ
ที่ ๑. เอกพจน์ในคาถาธรรมบทมีลักษณะคล้ายปรากฤตอยู่มาก เช่น

"อเนกชาติสํสารํ สนฺชววิสุสฺ ..." (ธ. ๕ . ๑๒๐) "เราเดินทางไปสู่สงสาร
เป็นอเนกชาติ" รูปบาลีแท้จะเป็น "สนฺชววิสุสํ" แต่ในภาษาปรากฤตจะเป็น "-สุสํ" เป็น
รูปปกติ จึงน่าจะติคมาจากปรากฤตมากกว่าจะเป็นอັตโนบท

ถ้าเป็นเอกพจน์บุรุษที่ ๒ ปกติบาลีจะเป็น "-สุสฺ" แต่ในภาษามหาราษฎรี และ
อรรทมาคมีมีรูปเป็น "-หฺสิ" ในคาถาธรรมบทก็มีใช้อยู่หลายคำ เช่น

"ทิพฺพํ อริยญฺมิเนหฺสิ" (ธ. ๓ . ๔) "เธอจักไปสู่อริยภูมิอันเป็นทิพย์"

"น ปุณฺ ชาติชฺรํ อฺเปหฺสิ" (ธ. ๓ . ๕) "เธอจักไม่เข้าถึงชาติชราอีก"

"สุขํ ภิกฺขุ วิหาหฺสิ" (ธ. ๔ . ๔๓) "ตูกอนภิกษุเธอจักอยู่เป็นสุข"

มียฺนฺติ อาจพิจารณาว่าเป็น มีชฺตฺยฺ ในความทำลายหรือทำร้าย กรรมวาทมีรูปเป็น
มียฺนฺเต ในสันสกฤต ดู Lanman, C.R. Sanskrit Reader (Cambridge, Mass.: Harvard
University Press, 1947), p. 127

ซึ่งตามรูปบาติโดยทั่วไปจะเป็น "เอสสสิ อูเปสสสิ และ วิหริสสสิ" ตามลำดับ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า กริยาลักษณะคล้ายคลึงกับภาษาปรากฏนี้มีอยู่แต่ในคาถาธรรมบทเท่านั้น ไม่ปรากฏมีในปาฏิโมกข์เลย

ลักษณะที่แตกต่างกันของกริยาในปาฏิโมกข์และคาถาธรรมบท เท่าที่ปรากฏก็มีเพียงเท่านี้ นอกนั้นก็ยังมีลักษณะเช่นเดียวกับกริยาในภาษาบาลีทั่วไป

ฉ. การใช้พยัญชนะ

ความนิยมเกี่ยวกับการใช้คำพยัญชนะในคัมภีร์ทั้งสอง ดังนี้

๑. พยัญชนะในปาฏิโมกข์ ในปาฏิโมกข์มีคำพยัญชนะใช้บ่อย ๆ คือ ปน และ อิติ นอกนั้นก็เป็นที่ ๖, เหว, วา, สห, ทิ, สหฺธิ, น, รโห, ทโต, อปุเปว, อญฺญตฺร และ ๓ตฺถ ซึ่งมีใช้บ้างประปราย ตัวอย่างพยัญชนะที่มีใช้บ่อยคือ ปน และ อิติ เช่น

"โย ปน ภิกฺขุ มาตุคามเณ สหฺ เสยฺม กญฺเปยฺย ปาจิตฺตียนฺติ"

(ส. ๒ . ๒๐๑) "ก็ภิกษุเณอนรวมกับมาตุคามเป็นปาจิตตีย์"

ส่วนพยัญชนะกริยาปาฏิโมกข์มีใช้น้อยเช่นกัน เช่น

"โย ปน ภิกฺขุ ภิกฺขุณฺเีย สหฺธิ สฺวิธฺราย เอกุชฺรานมจฺจํ ปฏิปฺชฺเชยฺย

..." (ส. ๒ . ๒๕๑) "ก็ภิกษุเณชวนภิกษุณีเณเดินทางไกลด้วยกัน ..." เป็นต้น

๒. พยัญชนะในคาถาธรรมบท มีการใช้พยัญชนะทั้งนี้มากและพยัญชนะกริยามากในคาถาธรรมบท เช่น

"คํ เหว นนฺปสฺสทฺตี มาโร วาโต เสลฺลํ ปพฺพตฺตฺนฺติ" (ธ. ๑ . ๓๐)

"มารทำอะไรเขาไม่ได้เลย จุลมพิณฺฑุเขาห็นห็นไม่ได้" ดังนี้

"อิหฺ โสจฺติ เปจฺจ โสจฺติ" (ธ. ๑ . ๑๒๕) "เขาย่อมโศกในโลกนี้ตาย

ไปก็โศกอีก"

พยัญชนะในปาฏิโมกข์มีใช้น้อยคำ แต่มีความถี่สูงอยู่ที่ ปน กับ อิติ ซึ่งมีใช้อยู่ทุกสิกขาบท ยกเว้นแต่สิกขาบทในเสขิยกัณฑ์ซึ่งไม่ใช้ ปน แต่กลับใช้ อิติ อยู่ ส่วนพยัญชนะในคาถาธรรมบทมีมากทั้งจำนวนคำที่ใช้และความถี่ของคำที่นำมาใช้

ลีลาโวหาร

เนื่องจากปาฏิโมกข์เป็นข้อความที่กำหนดลักษณะความผิด และมีความจบลงในแต่ละสิกขาบท ส่วนคถาธรรมบทก็เป็นบทร้อยกรองที่แสดงหลักธรรมและมีความจบลงในคถานั้นเอง ผู้เขียนจึงจะเปรียบเทียบเฉพาะความแตกต่างทางลีลาโวหารค่านการใช้ภาษาเป็นส่วนใหญ่ ดังนี้

ก. รูปแบบของการแต่ง

ปาฏิโมกข์แต่งเป็นร้อยแก้ว ซึ่งท่านเรียกว่า คัชชะ เช่น

"โย ปน ภิกขุ ปฐวี ขณฺเอย วา ขณาเปยฺย วา ปาจิตฺตีย์" (ส.๒.๒๒๕)

"ก็ภิกษุใดซุกดินเองหรือใช้ให้ซุกเป็นปาจิตตีย์" เป็นต้น

ส่วนคถาธรรมบทแต่งเป็นร้อยกรอง ซึ่งท่านเรียกว่า ปัชชะ เป็นฉันทปัฐยาวัตถ์ และสามัญจาคาถา เป็นพื้น มีฉันทอื่นอีกบ้างประปราย เช่น อินทรวีเชียร ๑๑ อินทรวงศ์ ๑๒ และภุชงคประยาต ๑๒ เป็นต้น เช่น

"นิฏฺขํ ชมฺโพทฺทสุเสว โโก ตํ นิภูติคฺคฺมรฺหติ

เทวํปิ นุ ปสฺสฺสูติ พฺรชฺฌนาปิ ปสฺสฺสีโต" (ธ. ๒ . ๑๕๐)

"ใครเล่าควรตีเขาผู้เป็นคูกทองแห่งชมพูทเขาแม่เทวคากัชม ถึงพรหมก็สรรเสริญ"

(สามัญจาคาถา)

สิ่งที่ควรกล่าวถึงอีกอย่างหนึ่งคือ ฉันทในคถาธรรมบทไม่เคร่งครัดในฉันทลักษณะ นัก สังเกตจากมีการผิดฉันทลักษณะอยู่บ่อย ๆ เช่น บาทว่า "โก ตํ นิภูติคฺคฺมรฺหติ" มีพยางค์เกินคณะฉันท (บาทละ ๘ พยางค์ แต่มี ๙ พยางค์) เป็นต้น

ข. การใช้ภาษา

การใช้ภาษา หมายถึงการใช้คำและลักษณะการผูกประโยค ในปาฏิโมกข์และคถาธรรมบทมีลักษณะเหมือนกันอยู่ประการหนึ่ง คือมีการใช้ประโยคสันกะทักรัค เพราะในปาฏิโมกข์มีการกำหนดลักษณะความผิดซึ่งต้องการความชัดเจน ส่วนในคถาธรรมบทมีการจำกัดจำนวนคำ

ตามฉันทลักษณะ จึงต้องจำกัดการใช้คำ แม้ว่าประโยคในปาฏิโมกข์และคถาธรรมบทจะมี -
ลักษณะสั้นเหมือนกันแต่ในปาฏิโมกข์มีรูปประโยคสั้นและง่ายไม่มีปัญหาในการตีความ เช่น

"สุราเมรยปาเน ปาจิตฺตีย์" (ส. ๒ . ๓๘๕) "เป็นปาจิตฺตีย์เพราะคิมสุรา และ
เมรย"

"โย ปน ภิกฺขุ อญฺญาติกาย ภิกฺขุณิยา จีวรํ สัพฺเพยฺย วา สัพฺพาเปยฺย
วา ปาจิตฺตีย์" (ส. ๒ . ๒๘๘) "ก็ภิกษุใดเย็บหรือให้เย็บจีวรของภิกษุณีผู้มีวิชาดี เป็น
ปาจิตฺตีย์" เป็นต้น

ประโยคยาว ๆ หรือข้อความยาว ๆ ในปาฏิโมกข์อาจมีบ้าง แต่ก็ไม่ซับซ้อนเข้าใจ
ยาก หรือต้องตีความเป็นหลายนัยแต่ประการใด ส่วนในคถาธรรมบทมีลักษณะของประโยคสั้น
เพราะถูกบังคับโดยฉันทลักษณะจริง แต่ก็มีลักษณะที่เข้าใจยากและต้องการตีความอยู่มาก
(เพราะเป็นหลักธรรมหรือปรัชญาอันลึกซึ้ง) เช่น

"รมณียานิ อรณฺยานิ ยชฺช น รมที ชโน

วึตราคา รเมธฺสูติ น เต กามคเวสินิ" (ธ. ๔ . ๕๐)

"ท่านผู้ปราศจากราคะย่อมรื่นรมย์ในป่าซึ่งคนไม่รื่นรมย์ (เพราะ) ท่านเหล่านั้นไม่
ไขแสงสว่างหากาม"

ข้อความในฉันทนี้ ผู้ที่จะเข้าใจได้ก็ต้องรู้หลักพุทธศาสนาเสียก่อน มิฉะนั้นอาจไม่เข้าใจ
หรือตีความไม่ถูก พุทธศาสนาดูว่าความยินดี ความรัก ความพึงใจ ฯลฯ เป็นเหตุแห่งทุกข์

"น ตํ มาตา ปิตา กยิรา อญฺเฐ วาปิจ ญาตกา

สมฺมาปณฺธิหิตํ จิตฺตํ เสยฺยโส นํ ตโต กเร" (ธ. ๒ . ๑๖๔)

ในคถานี้มีการใช้ศัพท์ง่าย แต่หังคถามีใจความว่าอย่างไรจะต้องมีการตีความ
ต่าง ๆ เช่นคถานี้บรรณกถาจารย์แปลโดยการเติมข้อความว่า "มชฺชรา ปิตา ทำ (ให้) เขา
ไม่ได้ แม้ญาติอื่นก็เช่นกัน (แต่) จิต ที่ตั้งไว้โดยชอบพึงกระทำเขาให้ดีกว่ามารดา ปิตา และ
ญาติเหล่านั้น"

นี่เป็นลักษณะของการใช้ภาษาในคถาธรรมบทอย่างไรก็ตามลักษณะการใช้ภาษาที่
ไม่เป็นปัญหาและง่ายแก่การเข้าใจก็มีอยู่บ้าง เช่น

"ปาณินฺทึ เจ วโณ นาสุสฺส หเรยฺย ปาณินา วิสํ

นาชฺชนํ วิสฺมนฺนเวติ นตฺถิ ปาปํ อุกฺกฺกฺกฺ" (ธ. ๕ . ๒๗)

"หากฝ่ามือไม่มีแผล เขาควรนำยาพิษไปควยฝ่ามือได้ พิษไม่ไปกับฝ่ามือที่ไม่มีแผล
บาปก็ไม่มีสำหรับผู้ไม่ทำ"

กาลานี้เมื่อแยกสนธิออกได้แล้ว ก็ไม่สู้ยากในการตีความ

ค. โวหารที่ใช้

ในปาฏิโมกข์และคถาธรรมบทผู้แต่งนิยมโวหารต่างกัน กล่าวคือ ในปาฏิโมกข์มี
การใช้บรรยายโวหาร ส่วนคถาธรรมบทมีการใช้เทศนาโวหาร ดังนี้

๑. บรรยายโวหาร ปาฏิโมกข์ใช้โวหารนี้เป็นหลัก เพราะโดยลักษณะข้อความ
ของปาฏิโมกข์มีใจความในทำนองว่า การกระทำอย่างใดจะต้องมีอาบัติอย่างไร ซึ่งเป็นวิธี
เขียนที่บอกลักษณะการกระทำไปตามลำดับเหมาะที่จะใช้บรรยายโวหาร เช่น

"โย ปน ภิกฺขุ ชานํ สฺนฺปาณํ อุกฺกํ ติณฺฑํ วา มตฺถิกํ วา สิญฺเจยฺย วา
สิญฺจาเปยฺย วา ปาจิตฺตีย์" (ส. ๒ . ๒๖๓) "ก็ภิกษุใครอยู่เอาน้ำมีตัวสัตว์รดเองก็ดี หรือ
ใช้ให้รดก็ดีซึ่งหญ้าหรือดิน ต้องปาจิตตีย์" เป็นต้น

ส่วนในคถาธรรมบทไม่มีการใช้บรรยายโวหาร

๒. เทศนาโวหาร คถาธรรมบทใช้โวหารนี้เป็นหลัก เพราะหลักธรรมในพุทธ-
ศาสนาต้องการวิธีเขียนแสดงเหตุผล กล่าวคือ ชี้ว่าเหตุนี้จะให้ผลอย่างนี้ หรือผลอย่างนี้มา
จากเหตุอย่างนี้ เป็นต้น ตัวอย่างเช่น

"ปิยโต ชายเต โสโก ปิยโต ชายเต ภัยํ

ปิยโต วิปฺปมฺมุตฺตสฺส นตฺถิ โสโก กุโธ ภัยํ" (ธ.๖.๑๔๔)

"ความโศกเกิดจากสิ่งที่รัก ภัยก็เกิดจากสิ่งที่รัก เมื่อพ้นจากสิ่งที่รักได้เกิด-
ขาด ความโศกย่อมไม่มี ภัยจะมีมาแต่ไหนเล่า"

ในปาฏิโมกข์ไม่มีการใช้โวหารแบบนี้

๓. อุปมาโวหาร โวหารนี้เป็นอสังการของข้อความ ในปาฏิโมกข์ประกอบด้วย
บรรยายโวหาร เช่น

"โย ปน ภิกขุ ... มาตุคามํ ทูลลลิตาติ วาจาติ โสภาเสยฺย ยถาคํ
ยุวํ ยุวตี เมถุนุปสฺสนุทิตาติ สงฺฆาติเสโส" (ส. ๑ . ๒๗๐) "ก็ภิกษุใด... พุคยัวหยอกหญิง
ควยวจาหยาบหากพิงถึงเมถุน กุจชายหนุ่ม (พุกกับ) หญิงสาว ต้องสังฆาติเสส"

ในคาถาธรรมบทมีการใช้อุปมาโวหาร แต่มักไม่ใช่โดยเอกเทศใช้เป็นโวหารประ-
กอบหรือแทรกอยู่ในเทศนาโวหาร เช่น

"มโนปุพฺพพฺกมา ฐมฺมา	มโนเสฏฺฐา มโนมยา
มนสา เจ ปสฺสนเนน	ภาสตี วา กโรตี วา
ตโต นํ สุขมเนวตี	ฉายาว อนุปายินี" (ธ. ๑ . ๓๔)

"ธรรมทั้งหลาย มีใจเห็นหัวหน้า มีใจประเสริฐสำเร็จควยใจ
หากใจมองใส จะพุกก็ดี จะทำก็ดี
สุขยอมคึกคากเขา กุจกึ่งเงาตามคนฉนั้น"

บางคาถาใช้อุปมาโวหารเป็นโวหารหลัก เช่น

"อุทฺทินฺนุทฺติปาเตน	อุทฺทุมฺโงปิ ปุริตี
ปุริตี พาโล ปาปสุส	โลกํ โลกํปิ อาจินี" (ธ. ๕ . ๑๕)
"ควยหยาคน้ำที่ละหยด	แม่หมอน้ำก็ยังเต็มได้ (ฉันโต)
คนพาลคอย ๆ สะสมบาป	ก็ยอมเต็มควยบาป (ฉันนั)

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระมหาสามีสังวรภิกษิต, "ประเภทของอุปมา," สโพธาลังการ แปลโดย
นาวาอากาศเอกพิเศษ แยม ประพัฒน์ทอง (พระนคร : สำนักพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๒),
๑๔๕ - ๑๖๑

^{๒๓} ในไตรปิฎกฉบับอักษรไทยใช้ "อนุปายินี" แต่ฉบับอักษรโรมันใช้ "อนปายินี" ซึ่ง
แปลว่า "มีการจากไปหาไม้ไผ่" หรือ "ไม่มีการพลัดพรากจากไป"

ง. การเล่นคำและสำนวน

ในปาฏิโมกข์ไม่มีการเล่นคำและสำนวน เช่น

"ยา ปน ภิกขุณี ชาน์ สภิกขุก์ อารามิ อนาปุจจา ปวิเสยฺย ปาจิตฺติยั
(ส. ๓ . ๑๕๐) "ก็ภิกษุณีรูปใครอยู่ไม่บอกก่อนเข้าไปสู่อารามที่มีภิกษุเป็นปาจิตฺตีย์"

ลักษณะที่เล่นคำและสำนวนในคถาธรรมบท เช่น

"มาตรี ปิตุริ หนตฺวา ราชานโน เทว จ ชุตฺติเย
รฏฺฐั สานุจริ หนตฺวา อนินฺโฆ ยาคี พุราทมฺโณ" (ธ. ๗ . ๑๐๔)

"บุคคลกล่าวจักมารคา, บิดา ราชกา กษัตริย์ รัฏฐ และผู้ติดตามจะเป็นพร้าวมณฺฑุหมค
ทุกขไป"

ในที่นี้จะใช้ความหมายของคำตามปกติไม่ได้ ต้องใช้ความหมายแบบอุปมา คือฆ่า
มารคา ไล่แกศาตมฺหา เพราะพุทธศาสนาถือว่าศาตมฺหาเป็นที่ทำให้เกิด บิดาเหมือนมานะซึ่งเป็น
ผู้เลี้ยง ชักคิยราชาเปรียบกับทมิฏฐิ อายคนะเหมือนรัฏฐ นันทิวาคะเหมือนผู้ติดตาม ต้องฆ่าเสีย
ก่อนจึงจะเป็นพร้าวมณฺโได้

นี่เป็นตัวอย่างของถ้อยคำสำนวนซึ่งชวนให้คิดเป็นหลักธรรมชั้นปรมมรด นอกจากนั้น
ยังมีการเล่นคำเพื่อความไพเราะอีก เช่น

"อิธ โมทติ เปจฺจ โมทติ กตฺปุญฺโญ อุกฺยตฺถ โมทติ
โส โมทติ โส ปโมทติ ทิสฺวา กมฺมวิสุทฺธิมฺตฺตโน" (ธ . ๑ . ๑๒๘)

"ผู้ทำบุญไว้ยอมมันเหิงในโลกนี้ ดวงลับไปแล้วก็มันเหิง เขายอมมันเหิงทั้งสองสถาน
เขารื่นเริง เขามันเหิงเบิกบาน เมื่อเห็นความหมคจกของการทำงานของตน"

จากหัวข้อที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นความแตกต่างของลีลาโวหารในปาฏิโมกข์และ
คถาธรรมบท ซึ่งเป็นภาษาที่นับได้ว่าเป็นรุ่นเก่า เช่นเดียวกัน แต่ลีลาโวหารมีความแตกต่าง
กันอย่างเห็นได้ชัดเจนทั้งในลักษณะการแต่งและถ้อยคำที่ใช้ ดังกล่าวแล้วข้างตน